

BNP-begreppets historia

Bo Sandelin

Bo.Sandelin@handels.gu.se

Abstract:

Det första kända försöket att beräkna värdet av ett helt lands produktion eller inkomst brukar tillskrivas den engelske 1600-talsekonomen William Petty. Adam Smith diskuterade beräkningsprinciperna i *Folkens välstånd* (1776) och menade att bara varuproduktion skall inkluderas, och den ståndpunkten övertogs av Marx ungefär 100 år senare. Denna uppfattning hade tidigt kritiserats, och Alfred och Mary Paley Marshall betonade i slutet av 1800-talet att produktionen av både varor och tjänster bör ingå, vilket också är den princip som tillämpas i nutida nationalräkenskaper. Irving Fisher avvek i början av 1900-talet genom att bara vilja inkludera tjänsteproduktion, men å andra sidan menade han att även kortlivade varor ger tjänster. En terminologisk förändring skedde i mitten av nittonhundratalet genom att man började tala om nationalprodukt snarare än nationalinkomst; den senare termen hade tidigare varit vanlig även då det primärt varit produktionen som man mätt. Det skedde samtidigt en förskjutning av intresset från nettobegreppet till bruttobegreppet, BNP. Under 1900-talet växte internationell harmonisering av beräkningsprinciperna fram i hägn av FN, OECD, IMF och EU.

JEL codes: E01, B00.

Keywords: Bruttonationalprodukt, BNP, nationalräkenskaper.

BNP-begreppets historia*

Bo Sandelin
Göteborgs universitet

Så länge som det har funnits statsliknande bildningar med en sammanhållande centralmakt har det förmodligen funnits tankar kring vad som kan kallas nationalräkenskapsfrågor. Ett ursprungligt skäl var möjligen militärt eller bredare maktpolitiskt. I krig växer behovet av skatteinkomster. För att få en föreställning om hur mycket som går att dra in i skatt krävs en uppfattning om den totala produktionen eller inkomsten i ekonomin. Det statistiska underlaget var emellertid länge fragmentariskt eller obefintligt, vilket gjorde att många tidiga resonemang var rent principiella eller hade karaktären av räkneexempel snarare än realistiska beräkningar. Senare har stabiliseringspolitiken och tidvis rådande idéer om makroekonomisk planering ställt krav på makroekonomiska data. Internationella samarbetsorganisationer som FN, OECD, IMF och EU har drivit fram gemensamma beräkningsprinciper för att länderna skall kunna jämföras i olika avseenden.

Några betraktelsesätt har haft större stöd än andra under de senaste trehundra åren. Ett av dessa inkluderar i nationalprodukten både materiella och immateriella nyttigheter, dvs. både varor och tjänster. Detta gäller bland annat de nuvarande BNP-beräkningarna i Sverige och de flesta andra länder. Ett annat synsätt, influerat av Smith och Marx, begränsar sig till den materiella produktionen och har tillämpats i socialistländerna. Ett tredje, begränsat till den teoretiska nivån och representerat av Irving Fisher, innebär att även kortlivade varor betraktas som realkapital som ger tjänster, och inkomsten består endast av tjänsterna. Enligt ett fjärde synsätt som på 1930-talet företrädde av bl.a. Michal Kalecki och Eugen Varga, men som knappast heller fått praktisk tillämpning, medräknas både varor och tjänster, men bara i den mån de produceras för marknaden; dvs. verksamheten i större delen av den offentliga sektorn utesluts.

I denna uppsats skall vi först ta upp de trevande försök att beräkna nationalinkomsten som förekom redan på 1600-talet. Därefter diskuterar vi principerna hos bland annat 1700-talets fysiokrater och Adam Smith. Vi skall se vad som har bestått från resonemangen av Marshall och Fisher i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Slutligen skall vi peka på att sedan mitten av 1900-talet har gemensamma principer för nationalräkenskaperna blivit en sak för internationella organisationer som FN, OECD, IMF och EU. Koncentrationen i uppsatsen är på BNP-begreppet och dess närmaste släktingar; dvs vi berör knappast de diskussioner om hela

---

* Uppsatsen presenterades vid det nionde nordiska mötet för ekonomisk doktrinhistoria i Stockholm 25-27 augusti 2006. Den är en något utvidgad version av kapitel 2 i Sandelin (2005).

nationalräkenskapssystem som fördes särskilt under första hälften av 1900-talet av Frisch, Stone, Kuznets och andra.

En terminologisk kommentar är på sin plats redan nu. I litteratur före, säg, mitten av 1900-talet används oftast termen nationalinkomst när man syftar på värdet av totala produktionen i ett land under ett år. Därför kommer termerna nationalinkomst och nationalprodukt att användas omväxlande i den närmaste framställningen.

Pionjärererna

De så kallade merkantilisterna på 1500- och 1600-talet ägnade intresse åt nationalförmögenheten, men hade inget utvecklat nationalinkomst- eller nationalproduktbegrepp.¹ I stället framträder den engelske 1600-talekonomen William Petty som pionjär.² Strax efter honom kom landsmannen Gregory King och fransmännen Boisguillebert och Vauban med liknande ansatser, mer eller mindre influerade av Petty. På 1790-talet gjordes tre beräkningar av Rysslands nationalinkomst, vilket underlättades av att statistik hade insamlat systematiskt sedan början av 1700-talet (Kendrick, 1970, s 295).

Petty publicerade uppskattningar av nationalinkomsten i England och Wales först i essän *Verbum Sapienti* (1665) och senare i *Political Arithmetick* (1676). Dessa ansträngningar har beskrivits som delvis en följd av tidsandan, som gynnade en vetenskaplig hållning. Studier av samhället "i termer av tal, vikt eller mått", som Petty uttryckte det, underlättades också av utvecklingen av offentliga register över befolkningen och - i samband med förändringar i skattesystemet - över bebyggelsen, boskapen och konsumtionen av vissa livsmedel. Även utrikeshandeln kom att registreras noggrannare.

Petty hade olika syften med sina nationalinkomstberäkningar. Han ville bland annat visa att staten kunde dra in större skatteinkomster, och att den kunde göra det med jämnare och mindre betungande skatter. Han ville också visa att England inte var så ruinerat att det riskerade att bli ett lätt offer för sina fiender.

Petty definierade "folkets inkomst" eller nationalinkomsten som årliga värdet av folkets arbete och årliga avkastningen på nationens förmögenhet. Han hade också en alternativ definition, nämligen summan av folkets årlig utgifter plus överskottet som eventuellt återstår efter utgifterna.

Från utgångspunkten att inkomsterna är lika med utgifterna (dvs att man kunde negligera ett eventuellt inkomstöverskott) grep han sig an de praktiska beräkningarna

---

¹ Huvudtankarna inom merkantilismen och andra äldre ekonomiska skolor presenteras i bl.a. Sandelin, Trautwein & Wundrak (2001).

² De närmaste styckena bygger främst på Studenski (1958). Studenski är ett standardverk när det gäller nationalräkenskapernas historia, och även i andra delar av uppsatsen finns inflytande därifrån.

genom att först se på utgiftssidan. Även om han var medveten om att en del inkomst sparades (investerades) och lades till förmögenheten negligerade han denna del.

Petty koncentrerade sig alltså på konsumtionen och utgick från ett genomsnittsbelopp för varje person för mat, bostad, kläder och andra nödvändiga ting per dygn och per år. Detta belopp multiplicerade han med antalet invånare, som uppskattades till 6 miljoner i England och Wales. Han hamnade i *Verbum Sapienti* på det viset på årliga konsumtionsutgifter för England och Wales på 40 miljoner pund.

På inkomstsidan skilde han på kapitalinkomster och arbetsinkomster. Kapitalinkomsterna beräknade han genom att utgå från registrens uppgifter över olika typer av förmögenhetsobjekt - jord, hus, boskap etc. - och sedan antaga att varje typ av objekt genererade en viss inkomst. Detta gav kapitalinkomster på totalt 15 miljoner pund. Även vid beräkningen av de totala arbetsinkomsterna på 25 miljoner pund gjorde han indelningar i undergrupper. Summan av kapitalinkomster och arbetsinkomster blir alltså 40 miljoner pund, dvs. samma belopp som spenderas. (Man kan naturligtvis spekulera i om det blev så rent osökt!)

I Pettys beräkningar finns flera saker som går igen i moderna nationalräkenskaper. En är att totala inkomsterna är lika med totala utgifterna eller "användningen". En annan är uppdelningen på arbetsinkomster och kapitalinkomster. En tredje är att dokumenterade uppgifter måste kompletteras med antaganden och gissningar, låt vara att dessa betydde relativt mer för Petty.

I Sverige framträdde i mitten av 1700-talet landets förste ekonomiprofessor Anders Berch som anhängare av den "politiska aritmetiken". Han kom aldrig lika långt med nationalräkenskaperna som Petty hade gjort. I brist på egna uppgifter refererar han Petty, och han säger i sin *Politisk Aritmetica* (1746): "Hade jag någon mera uplysning uti vissa saker, som fordras til denna calculation, så skulle jag försöka at göra något prof häraf öfver vårt fädernesland" (s. 74-75).

I *Utkast till Hushållnings Ballance öfwer Städer* (1754) konstruerar Berch en fantasistad med inkomster och utgifter från umgänget med omvärlden. Den skillnad mellan inkomster och utgifter som han sedan beräknar svarar närmast mot ett slags bytesbalans för staden.

Fysiokrater och klassiker

Den franske fysiokraten François Quesnay anses ha svarat för ett viktigt steg i nationalräkenskapernas utveckling genom sin "Tableau Economique", som publicerades i olika versioner under andra hälften av 1700-talet. Bidraget låg på det principiella planet, eftersom Quesnay till skillnad från Petty inte försökte beräkna de faktiska storheterna utan nöjde sig med pedagogiska räkneexempel.

Det väsentliga i Tableau Economique var att där illustrerades flöden av varor, tjänster och pengar mellan tre olika klasser: de produktiva (de som brukar jorden),

jordägarna och de sterila (de som verkar inom hantverk och industri). Jordbruket var den enda näring som antogs kunna ge en positiv nettoinkomst. Inom hantverket och industrin antogs produktionskostnaderna svara mot produktionsvärdet, så i den meningen betraktades dessa verksamheter som sterila.

Quesnay gjorde en pedagogiskt värdefull insats genom att illustrera beroendet mellan olika delar av ekonomin. Mycket har sedan skrivits om tolkningen av *Tableau Economique*, vilket tyder på att den inte är så enkel i alla avseenden. (Jfr t.ex. Herlitz 1989.)

Skotten Adam Smith, den mest kände inom den klassiska skolan i nationalekonomin, var påverkad av fysiokraterna och hade träffat en del av dem under en vistelse i Paris på 1760-talet. Smith gjorde en klar distinktion mellan vad vi närmast skulle kalla BNP och NNP, men med den väsentliga skillnaden att Smith inte inkluderar tjänares, läkares, advokaters, skådespelares och andras tjänster. Sådana tjänster bidrog inte till att samhällets realkapital i form av varulager, maskiner och byggnader bibehölls eller växte. Smith krävde ett slutresultat i form av en konkret vara för att det skulle räknas in i nationalprodukten eller nationalinkomsten. Med det förbehållet formulerar han sig på följande vis i *Folkens välstånd*:

"I ett stort land innefattar alla invånarnas bruttoinkomst hela den årliga produkten av deras jord och arbete, nettoinkomsten, vad som blir över till deras fria disposition, sedan man avräknat kostnaderna för att underhålla, för det första det fasta kapitalet³ och för det andra omloppskapitalet⁴, eller med andra ord: allt vad de utan att inkräkta på dessa kapital kunna hänföra till sina direkta underhållsmedel eller offra på levnadskostnader, lyx och nöjen" (Bok II, s. 134).

Smiths resonemang var liksom fysiokraternas huvudsakligen av principiell art. Han var inte lika ambitiös som Petty.⁵

Smiths begränsning till varuproduktionen blev snart kritiserad av andra författare som menade att även tjänster borde räknas in i nationalprodukten. Hans grunduppfattning övertogs emellertid i praktiken av Marx nästan 100 år senare. Detta ledde till att nationalräkenskaperna i de östeuropeiska tidigare socialistländerna under 1900-talet i princip uteslöt tjänsteproduktionen vid beräkningen av nationalprodukten.

---

³ Maskiner, byggnader och dylikt.

⁴ Lagren av "livsmedel, materialier och färdiga arbeten av alla slag, som befinna sig i händerna på respektive försäljare, och av de penningar, som behövs att omsätta och fördela dem till dem, som i sista hand skola använda eller förbruka dem" (Bok II, s. 130).

⁵ Smith för dock i sin föreläsning tisdagen den 12 april 1763 ett resonemang om totala årliga konsumtionen i Storbritannien, som han uppskattar genom att multiplicera 10 miljoner invånare med 10 pounds konsumtion för var och en. Därefter spekulerar han om vad detta kräver för kapital ("stock") och jordavkastning. Det hela går ut på att visa att mängden kontanter i ekonomin är mycket liten i förhållande till ekonomins "stock". (*Lectures on Jurisprudence*, vi. 138-146.)

Detta gjorde i sin tur att det var svårt att göra jämförelser med nationalprodukten i Västereuropa, där man har inkluderat tjänster så länge man gjort regelbundna beräkningar.

Begreppet vidgas

När Marx övertog Smiths begränsning till den materiella produktionen innebar detta närmast ett ensamt steg tillbaka, eftersom kritiken mot ett så snävt nationalproduktbegrepp hade pågått sedan början av 1800-talet. Bland kritikerna av Smith på denna punkt fanns även klassiker som J B Say, J R McCulloch N W Senior.

Kritikerna menade att nationalprodukten eller nationalinkomsten reellt sett bestod av både varor och tjänster. Neoklassikerna Alfred och Mary Paley Marshall hävdade senare detta med emfas i boken *Economics of Industry* (1881):

"[Ett lands] totala produktion inkluderar alla frukter av människans arbete som har ett marknadsvärde, oavsett om arbetet är kroppsarbete eller tankearbete och oavsett om det skapar materiella tillgångar eller inte. Den inkluderar den nytta som fås av en läkares råd, nöjet av att höra en professionell sångare och glädjen av alla andra tjänster som en person kan lejas för att utföra åt en annan" (s. 98).

Det är inte bara tjänster⁶ som direkt utförs av människor som skall räknas, menar de. Om t.ex. en person bor i ett eget hus skall värdet av bostadstjänsten efter vissa avdrag medräknas. I princip skall man betrakta tjänsterna från möbler och kläder på samma vis.

Grundsynen att produktion av både varor och tjänster ingår i nationalprodukten har blivit bestående inom andra riktningar än den marxistiska.

Makarna Marshall betonar också att man måste undvika dubbelräkning:

"Vi måste emellertid akta oss för att räkna samma sak två gånger. Om vi har räknat en matta till dess fulla värde, har vi redan inberäknat värdet av garnet och det arbete som användes för att framställa detta; och dessa saker får inte räknas på nytt" (s. 98).

Alfred Marshall är även i *Principles of Economics* noga med att skilja på brutto och netto, och då menar han att det inte bara är icke-varaktiga insatsvaror (det som kallas förbrukning i nutida nationalräkenskaper) som skall dras ifrån summan av produktionsvärden vid beräkningen av "hela nationens nettointkomst", utan även värdet av förslitningen av det fasta kapitalet. Han skriver:

"Det inskränkande ordet 'netto' behövs för att ta hänsyn till förbrukningen av råvaror och halvfärdiga varor och till värdeminskningen på utrustningen som är involverad i

---

⁶ Noga uttryckt värdet av nyttan av tjänster.

produktionen: allt som försvinner på det viset måste naturligtvis dras ifrån bruttoproduktionen innan den sanna inkomsten eller nettoinkomsten kan fastslås" (s. 523).

"Bruttoproduktionen" hos Marshall svarar närmast mot summan av produktionsvärden enligt nutida nationalräkenskapsterminologi. Dras "förbrukningen" sedan ifrån hamnar man på BNP-begreppet, och dras dessutom "värdeminskningen på utrustningen" ifrån når man i princip NNP. När Marshall sedan tillägger att "nettoinkomster som följd av utlandsinvesteringar måste läggas till" närmar han sig NNI.

Marshall's auktoritet bidrog utan tvivel till att det breda nationalproduktbegrepp som inkluderar tjänster snabbt blev dominerande, men han var som tidigare sagts långt ifrån ensam om att föra fram detta synsätt kring förra sekelskiftet. Senare under 1900-talet gjordes teoretiska och praktiska insatser från samma utgångspunkt av bland andra Ragnar Frisch i Norge, Erik Lindahl och en grupp kring honom i Sverige, James Meade och Richard Stone i Storbritannien – där för övrigt Keynes var pådrivare – Simon Kuznets i USA etc. När FN i mitten av 1900-talet började sammanställa statistik över nationalprodukten i olika länder etablerades det breda tjänsteinkluderande begreppet som internationell standard utanför socialistländerna.

Det breda nationalproduktbegreppet bygger på antagandet att yttersta syftet med produktionen är att framställa nyttigheter som tillfredsställer människors önskningar, och som har eller kan tillskrivas ett ekonomiskt värde, därför att de inte är fritt givna i överflöd av naturen. Sådana nyttigheter kan vara antingen materiella eller immateriella, dvs antingen varor eller tjänster. Tjänster, t.ex. en frisörs hårklippning, tillfredsställer mänskliga önskemål lika väl som en vara som hårschampo gör, och bör därför inkluderas i nationalprodukten. Vidare är många varor sådana att de i kombination med tjänster tillfredsställer människors önskningar. Det gäller t.ex. gasbindor, sängutrustning och annat material inom sjukvården, och det skulle då te sig underligt att bara betrakta dessa materiella ting, men inte själva vårdtjänsterna, som en del av produktionen.

Även om man etablerat en huvudprincip går gränsdragningsproblem inte att undvika, särskilt när det gäller obetalt arbete, och uppfattningarna skiljer sig när det gäller de praktiska lösningarna. Det hävdas ofta att hemarbete som städning och matlagning i princip borde inräknas i nationalprodukten, men det sker normalt inte, bland annat för att det är svårt att värdera. De beräkningar som gjorts tyder emellertid på att BNP skulle ändras väsentligt om de egna tjänsterna i form av hemarbete inkluderades. För Sveriges del beräknade Lindahl m.fl.(1937) att nationalinkomsten skulle öka med ungefär 20 procent om det obetalda hemarbetet, i princip tydligen avgränsat till icke-förvärvsarbetande kvinnors hemarbete, inkluderades, medan

Bergman (2003) med ett vidare hemarbetsbegrepp räknade med att det skulle röra sig om ungefär en fördubbling av BNP.⁷

Fisher räknar bara tjänster

Större delen av diskussionen kring sekelskiftet mellan arton- och nittonhundratalet utgick ifrån att det var självklart att varor skulle ingå i nationalprodukten eller nationalinkomsten. Frågan gällde om dessutom tjänster skulle ingå.

Irving Fisher, en förgrundsgestalt när det gäller teorin om kapital, inkomst och ränta, avvek i motsatt riktning. Han menar i sin bok *The Nature of Capital and Income* (1906) att varorna skall uteslutas. Inkomst består av *tjänster*, och tjänster kan varor och människor leverera:

"Den enda riktiga metoden ... är att som inkomst genomgående betrakta *tjänsten* från en bostad till dess ägare (tak över huvudet eller hyra), *tjänsten* från ett piano (musik) och tjänsten från föda (näring); och på samma enhetliga vis från inkomst kategorin utesluta bostaden, pianot och till och med födan. Dessa är kapital, inte inkomst; och i det ögonblick vi inkluderar sådana konkreta tillgångar under rubriken inkomst, i det ögonblicket börjar vi blanda ihop kapital och inkomst" (s 106).

Ett hus och en brödlimpa är således enligt Fishers synsätt båda realkapital som har till uppgift att ge tjänster, och det är dessa tjänster som bör betraktas som inkomst. Att brödet ger tjänster under en kortare tid än huset är oväsentligt och kan inte göra det berättigat att betrakta brödet i sig självt som inkomst i stället för kapital.

Brödets korta livslängd gör dock att det vid värderingen av totala tjänsterna från bröd under ett år inte skulle bli något större fel om värdet av tjänsterna från brödet sattes lika med det under året totalt producerade brödets värde. Däremot kan värdet av de tjänster som det existerande beståndet av alla bostadshus ger under ett år avvika väsentligt från värdet av de hus som byggs under året.

Enligt Fisher skulle det inte bara bli en sammanblandning av kapital och inkomst om man inkluderade både varor och tjänster i nationalinkomsten. Det skulle dessutom ofta bli dubbelräkning. Detta är uppenbart när det gäller en kortlivad vara som bröd, och i det fallet görs inte sådan dubbelräkning i nationalräkenskaperna. Att addera värdet av brödet till värdet av näringstjänsten som brödet ger skulle innebära dubbelräkning, eftersom det är just näringstjänsten som gör att någon vill betala något för själva brödet.

---

⁷ Se Bergman (2003) och Hultkrantz & Johansson (2003) när det gäller nutida nationalräkenskaper och Lindahl m.fl. (1937, s 10, 213-215, 238-239) när det gäller tidigare beräkningar.

Men även när det är fråga om långlivade varor som bostadshus blir det dubbelräkning. Det är de framtida bostadstjänsterna som gör att huset får ett positivt marknadspris. Att då inkludera värdet av huset i nationalinkomsten det år då huset produceras, och sedan de följande åren inkludera värdet av de löpande boendetjänsterna skulle innebära en form av dubbelräkning. Likväl är det så man nu faktiskt gör i nationalräkenskaperna.

Annorlunda uttryckt: Fisher vill i nationalinkomsten inte inkludera investeringar utan bara konsumtion, där investeringar är varuproduktion och konsumtion är tjänster.

Detta leder in på skillnaden mellan bruttonationalprodukt, BNP, och nettonationalprodukt, NNP, i nutida nationalräkenskaper. Det är uppenbart att Fishers nationalinkomst är mest besläktad med NNP, men med särskilt en väsentlig skillnad. Fishers synsätt utesluter investeringar. I traditionella NNP-beräkningar från användningssidan ingår däremot årets investeringar, men å andra sidan drar man ifrån värdet av förslitningen av det existerande kapitalbeståndet.

I en stationär ekonomi, där inget förändras utan allt upprepas år från år, skulle ett års investeringar motsvara årets kapitalförslitning. NNP skulle då, liksom Fishers nationalinkomst, reduceras till konsumtionen i en ekonomi utan utrikeshandel.

I en växande ekonomi, där kapitalstocken växer, skulle däremot investeringarna vara större än kapitalförslitningen (dvs. nettoinvesteringarna vara positiva) och NNP därmed vara större än konsumtionen. NNP enligt vanliga principer skulle därför vara större än Fishers nationalinkomst.

Samsyn och regelbundenhet växer fram

Under första hälften av 1900-talet förändrades nationalräkenskapernas roll i olika avseenden. Medan beräkningar av nationalinkomsten i början av seklet var tillfälliga företeelser, ofta utförda av enskilda entusiaster, var beräkningarna i mitten av 1900-talet en officiell och fortlöpande verksamhet i många länder. I slutdokumentet från en konferens anordnad av Nationernas Förbund 1928 fastslås att internationell jämförbarhet är ett mål, och länderna uppmanas att utöka den officiella statistiken så att regelbundna nationalinkomstberäkningar underlättas.⁸

I Sverige hade på vägen mot en institutionalisering Lindahl, Dahlgren & Kock (1937) beräknat nationalinkomsten för åren 1861-1930 och därvid använt ett nationalinkomstbegrepp som närmast svarar mot NNP till marknadspris enligt nutida terminologi. En skillnad mot nutida nationalräkenskaper var emellertid att man beräknade ett värde på tjänster från varaktiga konsumtionsvaror som möbler, husgeråd och bilar. Dessa tjänster betraktades som en del av konsumtionen, medan själva anskaffandet av de varaktiga konsumtionsvarorna behandlades som investering.

---

⁸ System of National Accounts 1993, s. xxxvii.

(Gränsen mellan icke-varaktiga och varaktiga konsumtionsvaror sattes vid ett års livslängd.) Liksom för maskiner och byggnader beräknades också ett årligt avskrivningsvärde eller kapitalförslitningsvärde för de varaktiga konsumtionsvarorna, och detta sattes som en minuspost vid beräkningen av nationalinkomsten.

En annan avvikelse mot nutida praxis var att man beräknade nationalinkomsten både inklusive och exklusive bidraget från visst obetalt hemarbete. Som vi redan nämnt beräknades nationalinkomsten inklusive obetalt hemarbete ligga ungefär 20 procent högre än då detta utesluts.

Lindahls m.fl. studie från 1937 blev en viktig punkt i nationalräkenskapernas utveckling, och den är ofta internationellt citerad. Men det var starkare krafter som avgjorde hur de internationellt gemensamma principerna skulle utformas.

Vi har redan nämnt att språkbruket ändrades vid mitten av 1900-talet, så att i stället för att tala om nationalinkomst började man tala om nationalprodukt, även om det i båda fallen var produktionen man mätte. Vidare försköts intresset från netto- till bruttobegreppet, dvs. till BNP där ju inget avdrag gjorts för förslitningen av realkapital under mätperioden. Denna förskjutning har tolkats som ett resultat av att krigsansträngningarna i USA under andra världskriget skapade behov av en uppfattning om ekonomins kortsiktiga produktionsförmåga snarare än den långsiktiga, och på kort sikt kunde man bortse från förslitningen av realkapital (Beckerman 1987).

I Sverige fick det statliga Konjunkturinstitutet på 1940-talet i uppdrag att svara för nationalräkenskaperna.⁹ Detta var knappast en slump. För att kunna föra en framgångsrik stabiliseringspolitik, som blivit ett viktigt ekonomisk-politiskt mål, krävdes naturligtvis kunskap om tillståndet i ekonomin. Konjunkturinstitutet skulle leverera sådan kunskap, och nationalräkenskaperna var då väsentliga.

Ansvar för nationalräkenskaperna överfördes 1963/64 till Statistiska Centralbyrån (SCB).¹⁰ Beräkningsprinciperna för olika detaljer har efter hand blivit alltmer internationellt standardiserade. Detta kan knytas dels till behovet av att kunna göra jämförelser mellan olika länders ekonomier, dels till att internationella organisationer som FN, OECD, IMF och EU engagerat sig i statistikproduktionen.

FNs centrala roll

Ett av skälen till att man internationellt behövde standardisera beräkningsprinciperna var att nationalinkomsten eller nationalprodukten fick en roll när det gällde att beräkna avgifterna till internationella organisationer. FN fick direkt en roll vilket bland annat ledde till dokumentet *A System of National Accounts and Supporting Tables* (1953).

⁹ Ansvarig för nationalinkomstberäkningarna vid Konjunkturinstitutet var från 1944 Ingvar Ohlsson. Hans doktorsavhandling *On National Accounting* (1953) var en principiell studie av olika nationalräkenskapsfrågor.

¹⁰ En koncentrerad historik över de svenska nationalräkenskaperna ges av Statistiska Centralbyrån (1979, s. 7-10) och i *Beräkningsrutiner för nationalräkenskaperna*, SOU 2002:118, s. 9-16.

Samtidigt med arbetet med detta system (förkortat SNA 53) arbetade OEEC med samma frågor.

SNA 53 var naturligtvis inte felfri och tillgodosåg inte alla önskemål. De svenska nationalräkenskaper som utvecklades vid Konjunkturinstitutet under 1950-talet följde inte helt rekommendationerna i SNA 53. Till exempel räknade man i Sverige in kostnader för reparationer och underhåll bland bruttoinvesteringarna.

Ambitionerna med SNA växte och ekonomierna förändrades. En ny version publicerades 1968 och går under den gängse beteckningen SNA 68. Den skiljer sig från SNA 53 framför allt genom en utvidgning och mer detaljerad indelning av de olika kategorierna.

En annan intressant sak med SNA 68 knyter an till vad vi sagt tidigare om synen på nationalprodukten hos Smith och Marx och i socialistländerna, där man ville utesluta tjänstekonsumtion och bara räkna in den materiella produktionen. Det fanns naturligtvis fler skillnader. I SNA 68 uttrycks en vilja att ändå göra det möjligt att inom vissa områden göra ekonomiska jämförelser över systemgränserna:

"De intensiva ansträngningarna under senare år att föra SNA och systemet för materiell produktion närmare varandra bidrog till modifieringen av definitioner och klassificeringar i det nya SNA. När det beträffande en viktig post inte var möjligt att nå full jämförbarhet mellan det nya SNA och det utvecklade systemet för materiell produktion, ges tillräckliga detaljer i vederbörande klassificeringar så att det blir möjligt att gå från det ena systemet till det andra" (s. iii).

Ansträngningarna att åstadkomma jämförbarhet mellan systemen upphörde när socialistländerna förvandlades politiskt kring 1990. Systemet för materiell produktion fick då ge vika för SNA även i dessa länder.

SNA 93 och ENS 95

När nästa version of *System of National Accounts* publicerades 1993 stod inte FN som ensam utgivare. Även EU, Internationella Valutafonden (IMF) och OECD stod bakom. I dokumentets förord sammanfattar man många av de nya inslagen med orden "uppdatering, förtydligande och förenkling samt harmonisering".

Uppdateringen var behövlig för att ekonomierna hade förändrats så att SNA 68 blivit alltför trubbigt för att beskriva dem på ett tillfredsställande sätt. Tjänstesektorn hade utvecklats och fått en totalt sett betydligt större tyngd i ekonomin. Verksamheter som tidigare inte existerade inom kommunikation och informationsteknologi hade vuxit fram. De finansiella marknaderna hade blivit mer sofistikerade. Statens roll hade ändrats, särskilt i de tidigare planekonomierna.

Inte bara uppdatering utan också harmonisering av beräkningsprinciperna, så att samma räknesätt används i olika länder, hade blivit nödvändigt efter hand som länderna flätats samman i internationella organisationer. Organisationer som EU och OECD har tagit som sin uppgift att ge de enskilda medlemsländerna ros eller ris beroende på ekonomins tillstånd, och man utfärdar rekommendationer om den ekonomiska politiken. Detta kräver jämförbara nationalräkenskaper i de olika länderna. Att sådant som ett lands avgift till EU huvudsakligen baseras på landets bruttonationalinkomst, stärker kravet på gemensamma räknepprinciper. EG:s statistikbyrå Eurostat deltog redan i utvecklingen av SNA 68 och utarbetade egna tillämpningsföreskrifter som i andra versionen fick namnet ESA 79 (European System of Integrated Economic Accounts). På några punkter skilde sig dock dessa från SNA 68.

Harmoniseringen har inneburit att det krävts mer detaljerade anvisningar. Ett resultat av detta är att omfattningen på SNA-publikationen vuxit för varje ny version. Sålunda ryms principerna för SNA 53, inklusive två kompletteringsdokument, på drygt 100 sidor. SNA 68 omfattar drygt 200 sidor medan SNA 93 kräver över 700 sidor.

SNA 93 och det europeiska nationalräkenskapssystemet ENS 1995 (kortform ENS 95) är i grunden samma sak, men ENS 95 är anpassad till EU:s behov, vilket kräver mer preciserade definitioner och beräkningsregler. EU har tolkningsrätt när det gäller hur ENS 95 skall tillämpas på de svenska nationalräkenskaperna.

I maj 1999 publicerades svenska nationalräkenskaper bakåt till år 1993 enligt det nya systemet ENS 95. Det visade sig då att BNP blev 3-4 procent större enligt det nya systemet än enligt det gamla. Det fanns flera förändringar som bidrog till detta. En var att gränsen mellan en förbrukningsvara och en investeringsvara ändrades från tre till ett års livslängd. Enligt SNA 68 gällde visserligen att en varaktig vara som anskaffades av ett företag eller myndighet för att användas i produktionen skulle räknas som investering om varan hade en livslängd på minst ett år. Denna regel tillämpades emellertid inte i de svenska nationalräkenskaperna, utan här var huvudregeln att livslängden skulle vara mer än tre år, annars räknades insatsvaran som förbrukning. Men med ENS 95 införde även Sverige ettårsgränsen. En del insatsvaror som tidigare betraktats som förbrukning, och som därför vid beräkning av BNP från produktionssidan räknats som minuspost vid beräkningen av det mottagande företags förädlingsvärde, försvann genom omklassificeringen från minussidan vid beräkning från produktionssidan och blev i stället en pluspost vid beräkning från användningssidan.

Investeringsbegreppet vidgades. Om ett företag eller en myndighet köper eller på egen hand gör ett dataprogram räknas det nu som investering. Mineralprospektering betraktas nu som investering. Begreppet kapitalförslitning vidgades så att det nu inkluderar även förslitningen av vägar, broar och liknande, vilket det inte hade gjort tidigare. Sådan kapitalförslitning betraktas som en del av de offentliga konsumtionsutgifterna, som därför ökade.

Den översikt av BNP-begreppets utveckling som vi nu har gett motiveras inte bara av ett rent historiskt intresse. Den visar att sättet att behandla olika poster inte är naturgivet utan grundas på konventioner som växlar från tid till annan och i viss mån även mellan olika länder. Det innebär att man bör vara försiktig vid tolkningen av BNP-data.

Referenser

Beckerman, Wilfred (1987), "National income", i *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*. London: Macmillan.

Berch, Anders (1746), *Sätt, at igenom Politisk Aritmetica utröna Länders och Rikens Hushåldning*. Stockholm: Lars Salvius.

Berch, Anders (1754), *Utkast till Hushållnings Ballance öfwer Städer*. Upsala: L.M. Höjer, Kongl. Ac.Boktr.

Bergman, Märta (2003), "Hemarbetet och BNP", *Ekonomisk Debatt*, nr 3, s 60-69.

Commission of the European Communities – Eurostat, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations (1993), *System of National Accounts 1993*.

Fisher, Irving (1906), *The Nature of Capital and Income*. London: Macmillan.

Herlitz, Lars (1989), *Ideas of Capital and Development in Pre-Classical Economic Thought: Two Essays*. Report 7, Institute of Economic History, University of Göteborg.

Hultkrantz, Lars & Elly-Ann Johansson (2003), "Hemarbetet och BNP, replik", *Ekonomisk Debatt*, nr 6, s. 55-57.

Kendrick, John W. (1970), "The Historical Development of National-Income Accounts", *History of Political Economy*, Vol. 2, s. 284-315.

Konjunkturinstitutet (1999), *Konjunkturläget*, Augusti 1999.

Lindahl, Erik, Einar Dahlgren & Karin Koch (1937), *National Income of Sweden 1861-1930*. Stockholm Economic Studies, No. 5a. London: P. S. King & Son.

Marshall, Alfred & Mary Paley Marshall ([1879] 1881), *The Economics of Industry*. 2 uppl. London: Macmillan.

Marshall, Alfred ([1890] 1961), *Principles of Economics*. 9 uppl. London: Macmillan.

Ohlsson, Ingvar (1953), *On National Accounting*. Stockholm: Konjunkturinstitutet.

Sandelin, Bo (2005), *Vad är BNP?* Stockholm, SNS Förlag.

Sandelin, Bo, H-M Trautwein & Richard Wundrak (2001), *Det ekonomiska tänkandets historia*. Stockholm: SNS Förlag.

Smith, Adam ([1776] 1909), *En undersökning av folkens välstånd, dess natur och orsaker*. Lund: C.W.K. Gleerups Förlag.

Smith, Adam (1978), *Lectures on Jurisprudence*. Edited by R.L Meek, D.D. Raphael and P.G. Stein. Oxford University Press.

Statistiska Centralbyrån (1979), "Svenska nationalräkenskapssystemet (SNR)", Meddelanden i samordningsfrågor 1979:11.

Studenski, Paul (1958), *The Income of Nations*. New York: New York University Press.

United Nations (1953), *A System of National Accounts and Supporting Tables*. Studies in Methods, Series F, No. 2.

United Nations (1968), *A System of National Accounts*. Studies in Methods, Series F, No. 2, Rev 3.

Utveckling och förbättring av den ekonomiska statistiken. Bilaga 3, Beräkningsrutiner för nationalräkenskaperna, SOU 2002:118.